

Zapadni Tisbury
Martin vinograd*, Masačusets, SAD
15. juli 1994.

Draga gospođice Fogel,

želim najpre da Vam se zahvalim na poseti iza koje su ostale mnogobrojne dragocene uspomene i koja je, nadam se, dala odgovore na neka od Vaših pitanja. Proučavanje imena, kao uostalom i većina sličnih delatnosti, nalazi se daleko izvan mog domašaja, ali je u Vašem slučaju teško ne doneti zaključak do kojeg ste i sami došli: da ste zadržali prezime po ženskoj liniji**. Moje je, upravo kao što ste i sami pretpostavili, engleski oblik nemačkog krštenog imena našeg pretka.

Ja sam, kao i prvi Berfut***, doživeo veoma duboku starost, koja se skupo plaća – usamljenošću. Ako se Vaša pretpostavka pokaže tačnom, biće da ste Vi moja najbliža živa rodaka sa očeve strane.

* Martin vinograd (engl. Martha's Vineyard) ostrvo je na istočnoj obali Sjedinjenih Država, domovina jedne od prvih poznatih zajednica gluvih, gde je i razvijen poseban dijalekat znakovnog jezika, poznat kao znakovni jezik Martinog vinograda. (Prim. prev.)

** Njena pretkinja je nosila nemačko prezime Vogel, dok je njeno, Fågel, švedska verzija tog istog prezimena. U zavisnosti o kome je reč, prezime je drugačije napisano, ali se isto čita, te se razlika u srpskom prevodu ne vidi. (Prim. prev.)

*** Berfut (engl. Barefoot, nem. Barfuss) – Bosonogi (Prim. prev.)

Danas sam ja jedini u okrugu Čilmark sa ličnim sećanjima na Berfuta. Umro je od zauški 1914, ubrzo nakon izbija-nja rata.

Doživeo je godine vredne poštovanja, čak stotinu i jednu. Bilo je to onog leta kada sam ja napunio osam, mnogo pre nego što je masovni turizam načinio od Martinog vinograda muzej na otvorenom, onakav kakav ste i sami upoznali tokom Vašeg kratkotrajnog boravka na ostrvu. Zvao sam ga „deda“, iako je to bilo pogrešno: nadživeo je svu svoju decu i bio mi je, u stvari, pradeda.

Beleške koje prilažem zasnovane su prvenstveno na onome što je on pričao mojim rođacima, pre svega mojim starijim sestrama, ali i meni samom, a zatim i na istraživanjima o njemu, koje sam sâm sproveo pre više od pola veka. Podaci iz nemačke arhive stoje Vam, naravno, na raspolaganju. Naročito je zanimljiv materijal iz Kenigsberga^{*}; original je, kao što je poznato, nestao u vihoru rata.

Za njegova života, ja sam bio isuviše mali da bih shvatio sve detalje iz njegove priče: pamtim ga tek kao malog, ljubaznog čoveka, sa licem prekrivenim svilenom maskom, kao eksperta za gramatiku znakovnog jezika, i kao nekog ko je, jednog dana kada sam ga posetio, jasnim glasom, a da nije pomerio usne, šaputao u meni: *Bolje čutati i biti smatran za budalu nego govoriti i otkloniti svaku sumnju!* Citat je, shvatio sam kasnije, pripadao Linkolnu, koga je on imao priliku da upozna.

Prvi gluvi ljudi su došli na Martin vinograd devedesetih godina osamnaestog veka. Sklapajući brakove, širili su hendikep po celom području. Dok sam ja bio mlad, gluvih je bilo u svakoj porodici na ostrvu. U Tisburiju i okrugu Čilmark gotovo trećina stanovništva bila je gluva, a u pojedinim selima čak čitavo stanovništvo, te su zato svi meštani na ostrvu naučili znakovni jezik. I oni koji nisu imali problema sa sluhom,

* Kenigsberg (nem. Königsberg) – današnji Kalinjingrad (Prim. prev.)

odrasli su poznajući dva jezika. Ja sam znakovni jezik naučio čak pre nego engleski, pošto su mi i otac i majka imali oštećen sluh. Moglo bi se reći da je hendikep bio toliko uobičajen da gluvoća i nije postojala kao izraz. Mi nikada na gluve nismo gledali kao na *gluve*. Živeli smo *među njima*, pre nego obrnuto. Gluvi su bili ti koji su obeležili kulturu na ostrvu; njihov svet bio je naš.

Recesivni gen je nestao početkom pedesetih, ali smo mi stariji zadržali znakovni jezik. Ne da bismo pričali masne viceve (mada se i to dešava), niti da bismo isključili posetioce i turiste iz privatnih razgovora (i toga ima, kao što ste i sami приметili), već iz prostog razloga što je taj jezik bio ostrvski lingva franka*. Koristio se često koliko i engleski, a osim toga ima i izražajnije idiome nego govorni jezici. Skoro sam čitao u jednom izdanju Nacionalne Geografije o ostrvu Providens na Karibima, čiji se stanovnici takođe koriste jednim starim znakovnim jezikom naroda Maja kada razgovaraju među sobom. Mogao bih da Vam pošaljem kopiju tog članka, možda će Vam biti od pomoći.

Iz razumljivih razloga, ja sam najupućeniji u onaj deo Berfutovog života koji je proveo u Americi, mada sam rešio da se u svojim beleškama usredsredim na prvi deo njegovog života, u Evropi. Prema porodičnoj legendi, on je žalio za vašom pretkinjom do te mere da se nikada više nije ozbiljno vezao ni za jednu devojku. Uprkos tome, dobio je četvoro dece sa dve žene iz našeg mesta. Moje sestre i ja bili smo prvi u porodici koji su se rodili bez hendikepa.

Jeste li se ikada zapitali šta je u stvari zvuk, gospođice Fogel? To pitanje je iz više razloga interesantno, naročito stoga što upućuje na slepe mrlje u našem odnosu sa svešću.

* Lingva franka (ital. lingua franca) – jezik koji se koristi kao zajedničko sredstvo sporazumevanja među ljudima kojima nije maternji. (Prim. prev.)

Zvuci su vibracije koje pokreću molekule vazduha na talasanje. Osoba koja čuje, poima zvuk u rasponu od dvadeset do dvadeset hiljada herca. Talasanje koje se sastoji od manje od dvadeset pokreta u sekundi naziva se, kao što je poznato, infrazvuk, dok se ono od više od dvadeset hiljada pokreta naziva ultrazvuk. Slepí miševi žive isključivo u ultrazvučnom svetu. U kliničkom smislu, oni ne čuju, već se koriste eholokacijom. U infrazvučnom svetu kreću se aligatori, kitovi, ptica rea, kazuari. Čak je i kod njih sluh besmislen izraz, jer ni ove životinje ne „čuju“ u pravom smislu reči. Aligator, na primer, nema uši. On sluša telom, odnosno registruje vibracije iz spoljnog sveta nervnim završecima ispod kože trbuha.

Za vreme Vaše posete, pitali ste u kakvom je svetu Berfut živeo. Želeo bih da iznesem pretpostavku da je živeo izvan nama poznatog slušnog registra, da je „čuo“ u okviru jedne druge, za nauku još uvek nepoznate, frekvencije.

Tokom obdukcija izvršenih odmah nakon njegove smrti, utvrđeno je, između ostalog, mnoštvo zbunjujućih fizioloških protivrečnosti. Srce je, na primer, bilo preveliko, duplo veće nego srce običnog čoveka, uprkos tome što je bio kepec. Kada sam naišao na ovaj čudni detalj u njegovom medicinskom kartonu, protumačio sam ga simbolično: njegov život, kao i život vaše pretkinje, jeste zapravo priča o ljubavi. Doktor je napisao da je „preživio uprkos svim zakonima verovatnoće“, sa srcem koje je moralo stati još u ranom detinjstvu, sa samo jednim bubregom, sa jedva jednim zdravim plućnim krilom i sa trbuhom izjedenenim rakom, koji je po mišljenju tadašnjih naučnika, bio star skoro pola veka. Ipak, zapanjujuće otkriće prilikom autopsije tiče se njegovih slušnih organa: vestibularni aparat, koji čini balansni centar čoveka, potpuno je izostao. Po tome sudeći, on ne bi mogao da hoda, niti uopšte da se kreće.

Mesec dana po njegovoj smrti urađeno je još opsežnije istraživanje leša na teratološkoj klinici u Bostonu. Obducent –

specijalista za deformitete – tvrdio je da je desno uho, ako se izuzme blago skamenjeni čekić*, moralo biti gotovo netaknuto u njegovom najranijem detinjstvu, negde do druge godine, prema njegovoj pretpostavci. To je protivrećilo rezultatima prve obdukcije. On je, dakle, iako vrlo ograničeno, mogao da čuje tokom prvih godina života.

Tako bi mogao da se objasni njegov muzički talenat – većita zagonetka u njegovoj biografiji: kako jedna gluva osoba može da razume muziku i izvodi melodiju? Možda je on ipak imao, kao što je disekcija pokazala, u svojim prvim godinama, pre nego što je hendikep postao potpun, predstavu o tonovima i zvucima?

Zamisliti svet gluvih krajnje je teško za osobu koja čuje. Morala bi da se stvori slika o svetu u kome nikakvi zvuci ne postoje, ni zvuk vetra, ni zvuk glasova ili smeha voljene osobe, često ni sama predstava o tome šta zvuk zapravo jeste. Čovek koji je rođen gluv nikada ne govori o tišini ili o nedostatku zvuka, kao što se ni ne žali na to što je gluv. Čovek koji je rođen slep, isto tako, nikada se ne žali na nedostatak vizuelne informacije, pošto on nema predstavu o tome šta znači videti. Kao što ni Vama, gospođice Fogel, ne može nedostajati nešto što nikada niste doživeli, osoba za čije postojanje ne znate ili mesto koje nikada niste posetili. Sve to – gluvoća, slepilo – u najboljem slučaju su metafore.

Iznedrivši misli, reći umiru, piše Lav Vigotski, čuveni defektolog, čime nagoveštava da se misli i jezik prevazilaze. To je u skladu sa Šopenhauerovom tvrdnjom da misli umiru onog časa kada se pretoče u reči. Reči samo upućuju na naša iskustva, a poenta razgovora je da razvije srodne asocijacije među ljudima. Ali postoji možda i drugi način da se dođe do istog rezultata. Slika govori više od hiljadu reči, kaže se ponekad.

* Slušna košćica u srednjem uhu. (Prim. prev.)

Ili muzika, koja zapravo i jeste način da se emotivno stanje prenese od stvaraoaca do slušalaca.

U svakom slučaju, jedna stvar je sigurna: za glavu osobu, koja nije uspela da nauči nijedan jezik, život je limbus*. Ljudi i predmeti nemaju imena, život postaje kaos, hronologija se gubi. Konceptija pitanja i odgovora biva besmislena, apstrakcije ne postoje, inteligencija se zaustavlja na nivou dvogodišnjaka. Jer, uz pomoć jezika se dete uvodi u simboličnu sferu istorije i budućnosti, uz pomoć jezika se dete uči da apstrahuje i klasifikuje.

Moji su roditelji imali jezik bogatiji nego što je engleski: znakovni jezik. Za razliku od govornog, znakovni jezik je četvorodimenzionalan. Odigrava se istovremeno u vremenskim i prostornim trima dimenzijama i pruža na taj način ogromnu količinu informacija za jako kratko vreme. Dobro je poznat fenomen da dete može da nauči znake već u dobi od tri meseca, mnogo pre nego što je dovoljno zrelo da bi grgućući pokušalo da izrazi svoja osećanja rečima. Prvi znak koji sam ja naučio bio je znak za mleko. Po rečima mojih roditelja, imao sam četiri meseca, dakle, bio u dobi kada jedno normalno dete u normalnoj porodici još uvek može da formuliše svoju glad za majčinim mlekom samo plaćući. Moji prvi snovi sastojali su se iz znakova, ruku koje pokazuju poruke, iz reči bez zvuka, reči kao vizuelnih informacija, nemih pokreta usana, pokretnih simbola. Još uvek se dešava da ponekad sanjam u znacima.

Moj ujak, Henri-Rasel-Prajs, bio je jedan od najboljih američkih pesnika, ali potpuno nepoznat izvan uskog kruga osetljivih sladokusaca. Bio je pesnik znakovnog jezika. Sećam se kada sam ga jednom u detinjstvu posetio, kako je njegovo telo počelo da se trza i, u iznenadnom naboju inspiracije, da

* Lat. limbus – Po rimokatoličkom verovanju, predvorje pakla u kome se nalaze nekrštene duše, obično dece i starozavetnih pravednika, koji ne trpe muke, ali ne mogu u raj jer nisu krštene. (Prim. prev.)

spontano daje znake iz sebe. On je bio pesnik od Boga nadaren. Stari na ostrvu ga i danas pominju, a ja sam po celoj Americi sretao ljude koji su bili upućeni u znakovni jezik i znali da „recituju“ njegove stihove satima, a da se ne umore.

Ima mnogo toga što ljudi koji čuju ne znaju o kulturi gluvi. O humoru i ironiji izraženoj pokretima, o muzičkim rokovima gde se *peva* znacima, o tome kako se čovek oseća kada uđe u restoran gde su svi gosti gluvi, o tom neverovatnom raspoloženju, rukama što munjevito šalju znake za stolom, toj čudnoj tišini koja se najednom prekine glasnim smehom kada neko *kazne* nešto smešno. Ili o tome koliko je nekulturno upasti u razgovor dvoje ljudi koji komuniciraju znacima, ili koliko je ružno *prisluskiivati* tuđ razgovor, drugim rečima, zuriti u njihove ruke.

Kako sam ja odrastao u okviru ove kulture, ništa od toga mi se ne čini nepoznatim, ali kada to treba da objasnim nekome sa strane, prinuđen sam da upotrebim poređenje. Isto je i sa Berfutom: kada se govori o njegovom čudesnom daru i njegovom životu, govori se uvek u prenesenom značenju.

Naša svest ne leži u ravni sa spoljnim svetom, tvrde neki neurolozi: doživljavamo svet sa malim zakašnjenjem zbog vremena koje je mozgu potrebno da odbaci čulne utiske koji su za nas suštinski nebitni. A možda bi se dar našeg pretka mogao objasniti u tom svetlu? Možda je on, za razliku od onih koje je sretao, bio u istoj ravni sa čulnim utiscima, nije gubio vreme na odbacivanje podataka, i zbog toga raspolagao ne samo većom količinom informacija već je bio i tako brz da se činilo da može pročitati misli drugih?

I to su nagađanja koja je nemoguće dokazati. Ego je samo karta koja predstavlja jednu veću svest, kao što je i jezik karta znanja i ne sme se pobrkati sa samim znanjem.

Kao što možete da primetite, gospođice Fogel, samo uz napor mogu da zaokružim predmet Vašeg interesovanja, uz

pomoć ovih opisivanja, poređenja i sličnih primera. Ali sasvim je sigurno da je Berfotov čudesni dar služio kao zamena za čulne nedostatke.

Za svakog čoveka postoji jedinstveni način da spozna svet. Izgubljeno čulo biva nadoknađeno drugim. Gluvi ljudi čuju čulima, a govore znacima. Uz pomoć metode Tadoma, Helen Keler je našla način da svet razumeju oni koji su i gluvi i nemi: osetom. Ako stavi prste na nečije usne i grkljan, gluvonema osoba će „osetiti“ da čovek govori, a ispisujući slova i znakove na ruci, učiniće da je drugi razumeju.

Naš se predak rodio u onoj Evropi u kojoj su gluvi još uvek smatrani idiotima, u kojoj znakovni jezik još uvek nije stigao da se razvije, mnogo pre nego što su Aleksandar Grejam Bel i Helen Keler uspeli da promene pogled na hendikep. Priroda je nadoknadila Berfutu nedostatak sluha, ali na jedan tako radikalnan način da ni nauka nije mogla da ga objasni. Zato su moje beleške u formi poređenja, da bih pokušao da objasnim suštinu *naše* zagonetke.

Hajde da se ne pretvaramo, gospođice Fogel, namerno sam upotrebio formu *naše*. Shvatio sam već pri našem prvom sastanku da Vi pripadate nama, maloj skupini odabranih. I to što Vi tražite nije zapravo priča o njemu, našem pretku, već o Vama samoj i o daru koji Vas užasno plaši, jer ne može racionalno da se objasni. Na Martinom vinogradu ste приметili da sam ja sve shvatio i zato ste pokušali da se zaštitite.

Verujem da ti trenuci kada čovek može da „čuje izvan čula“ dolaze kod mene mnogo ređe nego kod Vas; Vi ste naprosto nasledili više njegovog dara. Kod mene se to dešava neredovno, kada to najmanje očekujem, ali je to sada prestalo da me plaši. (Maločas, dok sam pisao ove redove, moja je kućna pomoćnica bila na putu ka mojoj radnoj sobi da bi bacila pogled na jedini sat koji u kući radi. „Čuo“ sam kako se zapitala u sebi koliko je sati mnogo pre nego što je stigla do vrata, i da bih

izbegao uznemiravanje, povikao sam: „Sad će četiri“. Hvala, viknula mi je. Posle više od dvadeset godina, koliko radi, nemoguće ju je iznenaditi.

Sada sam star gotovo kao Berfut kada mi se prvi put obratio na toj neobjašnjivoj frekvenciji. Ne znam da li je i moj otac bio obdaren, u svakom slučaju nikada to nije pokazao, ali jedna moja tetka jeste, i pokušavala je da prikrije svoj dar sve do smrti.

Sada, kada se moj dugi i sadržajni život bliži kraju, zavet mora da se prenese dalje. Vi mi se, gospođice Fogel, činite kao savršen izbor. Pričaću vam o Berfutu, jer ko bi me razumeo bolje od Vas? Mi smo oboje kasni plodovi ljubavi jednog čudovišta, a Vi ste mi najbliža živa rođaka po očevoj strani, iako živite sa druge strane Atlantika, u jednoj maloj nordijskoj zemlji.

I povrh svega, posedujete dar. Zato dobijate u zadatak da upravljate njegovom pričom.

U Tisburiju, 15. jula 1994.

Džonatan Berfut